

HALİL NİHAT BOZTEPE VE ESERLERİ

Merve Esra ÖZGÜRBÜZ*

Hayatı

1882 yılında Trabzon'da dünyaya gelen Halil Nihat Boztepe, ilköğrenimini Zeytinlik Mektebi'nde tamamladıktan sonra liseyi Trabzon Askeri Ortaokulu'nda bitirir. Maddi sıkıntılar nedeniyle ailesine destek olmak için Fransız Özel Frerler Okulu'nda Türkçe öğretmenliği yapan isim, bir taraftan da eğitime devam eder ve Fransızca ile Farsça öğrenmeye yoğunlaşır. Fransızca'yı rahatlıkla eser tercüme edebilecek derecede öğrenirken Farsçayı *Bostân ve Gülistân*'ı aslından okuyup anlayabilecek seviyeye getirir (Morkoç, 2007, 23-28). 1898'de Trabzon Umumi Borçlar İdaresi'ne girer. 1903'te ise İstanbul'daki Komisyon dairesine atanır. Zamanla yükselerek 1918'de müdür muavini, 1922'de müdür olur. Cumhuriyetin ilanıyla bu idarenin dağılmasının ardından 1925'te Osmanlı borçlarını halletmekle görevli heyet üyesi olarak Paris'e gider (Uzun, 1992, 322). Paris'ten döndükten sonra üçüncü dönem Gümüşhane milletvekili seçilir ve 1947'de yedinci dönem sonuna kadar Trabzon milletvekili olarak görev yapar (Kabadayı, 2002, 325). Boztepe'nin milletvekili olduğu dönemlerde, siyasi faaliyetlerde bulunmaktan ziyade daha çok Maarif Komisyonunda görev aldığı bilinmektedir (Morkoç, 2007, 12). Ölmeden önce son zamanlarını yakın dostu İbrahim Alaeddin Gövsa'nın yanında geçiren sanatçı (Şenocak, 1989, 15), 17 Şubat 1949'da Ankara'da vefat eder ve Cebeci Asrî Mezarlığı'na defnedilir.

Muharrem Dayanç, Boztepe'nin edebiyata olan ilgisinin *Servet-i Fünun* dergisini takip etmekle başladığını belirtir. 1903 yılında dergi ekibinin Trabzon'u ziyareti, onun hayatında önemli bir dönüm noktası olur. Halit Ziya Uşaklıgil'e hayranlığı ve İstanbul'daki edebi ortam nedeniyle Trabzon'dan ayrılarak İstanbul'a gelir. Düyûn-ı Umûmiye görevinde bulunduğu dönemde, devrin tanınmış edebiyatçıları arasında kendine yer bulur (Dayanç, 1993, 5-7). Boztepe'nin ilk olarak 1908 yılında Fransızcadan çevirdiği eserleri İstanbul gazetelerinde yayımlanmaya başlar. *Akşâm, Alemdâr, İstiklâl, Vakit, Tanin, Şehbâl, Vakit, Edebiyât-ı Umûmiye Mecmuâsı, Hâdisât, Nedîm, Tasvîr-i Efkâr, Diken, Peyâm-ı Sabâh, Yarın, Akbaba, Güneş* ve *Papağan* gibi günlük gazeteler ile dergilerde çeviri romanları tefrika edilir ve hiciv tarzı şiirleri okuyucularla buluşur. Sanatçı; *Servet-i Fünûn, Diken, Akbaba* gibi popüler edebiyat ve hiciv dergilerinde yayımlanan bazı mizahi yazılarında "Karga" müstear ismini kullanır. Meşrutiyet öncesi dönemde hükümet ve saray erkânını, İttihat ve Terakki Partisi üyelerini, farklı görüşlere sahip kişileri hicvederek dikkat çeker. Hiciv tarzındaki eserleri, Eşref ve Neyzen Tevfik gibi müstehcen bir niteliğe sahip olmayan şair; sonradan bestelenen aşk şiirleri de kaleme alır. Şairlik mesleğini ciddiye almamış olmasına rağmen Boztepe'nin ince ve zarif ruh halini yansıtan şiirleri, geniş bir edebiyat bilgisi ve kültürüne sahip tam bir şair olduğunu göstermektedir (İnal, 2000, 1647). Divan edebiyatı konusunda ciddi bir birikime haiz olan Boztepe, döneminde aruz ve hece ölçüsünü ustalıkla kullanan az sayıdaki şairlerden biridir. Ancak daha çok mizah ve hiciv tarzında eserler vermesi nedeniyle şiirsel yeteneği hakkında yeterli takdiri alamamıştır (Uzun, 1992, 322).

* Dr. Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mervesrapolat@gmail.com

Boztepe, Meşrutiyet döneminden ölümüne kadar geçen kırk yıllık süre içinde yaşanan siyasi ve sosyal olayları şiirlerine yansıtır. Bu olayların aktörleri arasında devlet adamları, sanatçılar ve edebî şahsiyetler yer almaktadır. Aruz ve hece vezni kullanarak kaleme aldığı ince ve zarif mısraları, geniş edebiyat bilgi ve kültürüne sahip olduğunu gösterir. Eleştirel mizahı ve hiciv tarzı, özellikle devrimci hareketlerin aşırılıklarını cesurca eleştirdiği için bazı kesimler tarafından geriye dönük olma suçlamalarıyla karşılaşır ve bu nedenle hem resmi hem de özel çevreler tarafından ihmal edilir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ortaya çıkan olaylar da dâhil olmak üzere her türlü devrimci hareketin aşırılıklarını eleştirir ve sanatçı hassasiyetiyle olayları yorumlar (Uzun, 1992, 322). “İçinde yaşadığı itimâî ızdırapları ve halk şikâyetlerini, gördüğü bütün yanlışları, hataları; ince ve kuvvetli bir zekâ süzgecinden geçirerek, iğneli bir lisanla dile getirişi ve bütün bunları, eski hicvin aşırı taraflarına kaçmaksızın temiz ve seçkin bir lisanla söyleyişi, manzum mizah edebiyatı[n]ın zaferlerindedir” (Boztepe, 1998, 6). Bununla birlikte genç yaşlardan itibaren öğrendiği Fransızca'yı Paris'te bulunduğu yıllarda geliştirir ve tercüme yapacak seviyede bir bilgi düzeyine erişir (Uzun, 1977, 464).

Boztepe'nin eserleri hem nesir hem de manzum şeklinde olmasına rağmen eserlerinin çoğunu manzumlar oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 ile Milli Mücadele arasında meydana gelen sosyal meseleleri eleştiren ve olayları hicveden 100'den fazla şiirden oluşan *Sihâm-ı İlhâm* (1921); 1920'lerde İstanbul'da köprü geçiş ücretlerinin getirilmesi, içki yasağı, toplu taşıma meselesi ve halk arasında kadın-erkek ayrımının kaldırılması gibi çeşitli olayları yorumlayan şiirler ile Cumhuriyetin ilanı, meclis ve milletvekilleriyle ilgili mizahi şiirlerin de yer aldığı *Âyine-i Devrân* (1924); siyasi konularda hicivli şiirlerin bir koleksiyonu olan ve Maytap olarak da bilinen *Mâhitâb* (1924); dil devrimlerini ve dilbilimcileri olduğu kadar Cumhuriyet devrimlerinin adalet sistemi, kıyafet kuralları, modernleşme çabaları gibi çeşitli yönlerini eleştiren 1500 dizelik bir şiir olan *Ağaç Kasidesi* (1931-1947) şairin kaleme aldığı telif eserleridir (Uzun, 1992, 322-323). Boztepe'nin eserleri, sadece edebiyatçılar için değil özellikle Türkiye'nin siyaset, fikir ve kültür tarihiyle ilgilenenler için de son derece önemli eserlerdir. Bu eserlerin hazırlanması için büyük emekler sarf eden şair, Alphonse Daudet'nin birkaç eserini de Fransızcadan Türkçeye çevirir. Böylelikle yalnızca şiirde değil Fransızcadan yaptığı tercümelerde de büyük başarılar elde eder. Özellikle Alphonse Daudet çevirileri, Türk okuyucularının yazarı tanımaya ve sevmesine yardımcı olur. *Taraskonlu Tartaren* adıyla Türkçeye çevirdiği *Tartarin de Tarescon* romanı, bu başarılı tercümelerinden sadece biridir (Uzun, 1992, 322). Boztepe; telif eser ve tercümelerinin yanı sıra 1922 yılında *Nedim Divanı*'nın titiz bir şekilde yayımlanmasına öncülük eder ve hâlen edebiyat ile ilgilenenler için bir kaynak özelliğini koruyan *Nedim Divanı* ve şairin hayatı hakkında ilmî bir araştırma yayımlar (Morkoç, 2007, 15). Yirmi yedi yazma nüshanın karşılaştırılmasıyla hazırlanan bu çalışmanın sonuna *Nedim-i Kadim Divançesi*, bir lügatçe, Ahmed Refik'in *Nedim'in Hayatı* ve Fuad Köprülü'nün *Nedim'in Şiirleri* adlı incelemeleri de eklenir.

Eserleri

1. *Sihâm-ı İlhâm*

Boztepe'nin ilk eseri olan ve hiciv şiirlerini bir araya toplayan *Sihâm-ı İlhâm*, 1921 yılında yayımlanır. Divanı andıran bir yapıda hazırlanan ve Nef'i'nin *Sihâm-ı Kaza*'sından esinlenen eserin ilk bölümü “Tevhid” ile başlar ve “Temenni” adlı şiirle devam eder. Şiirler bölümünün ardından “Bahr-ı Tavil” adlı yazılar eklenerek kitap tamamlanır. 254 sayfadan oluşan eser toplamda 107 şiir içermektedir. Bu şiirler arasında 52 gazel, 11 murabba, 7 şarkı, 5 kaside, 4 serbest şiir, 4 mesnevi, 3 tahmis, 3 muhammes, 3 müseddes, 3 sone, 2 terci-i bent, 1 terkib-i bent, 1 tardiyye, 1 koşma ve 1 semai bulunmaktadır. Şair, şiirlerin 16'sını hece vezniyle yazarken diğerlerinde aruz vezni kullanır. *Sihâm-ı İlhâm*, Boztepe'nin ilk

eseri olmasına rağmen önemli isimlerin takdirini kazanır. Bu eserle birlikte şair kendine özgü, sağlam bir üslup geliştirir ve Türk edebiyatında söz sahibi kişiler tarafından eserle ilgili tanıtıcı yazılar kaleme alınır (Morkoç, 2007, 22). Örneğin Süleyman Nazif, *Sihâm-ı İlhâm* için *Peyâm-ı Sabâh* gazetesinde övgü dolu bir yazı yazar:

Derler ki Fenelon'un Telemak'ı, Voltaire'nin Rihle-i Tahrir'i üstünde dâimâ durur. Voltaire bir yazıya başlarken evvelâ birkaç sâhife Telemak okuyarak Fenelon'un üslûb-ı cedîdiyle tenşit ü dehen ü hâtır edermiş. Ben de şâirimize ve her muharririmize tavsiye edeceğim ki perî-i ilhâmın refref-i vücûdunu her işittikçe Halil Nihâd'ın Sihâm-ı İlhâm'ından üç neşîde okumadan Muallim Nâci'nin deyimiyile 'hâmeden ifhâma nakl-i hissiyât' etmesinler... (*Peyâm-ı Sabâh*, 1337, 1)

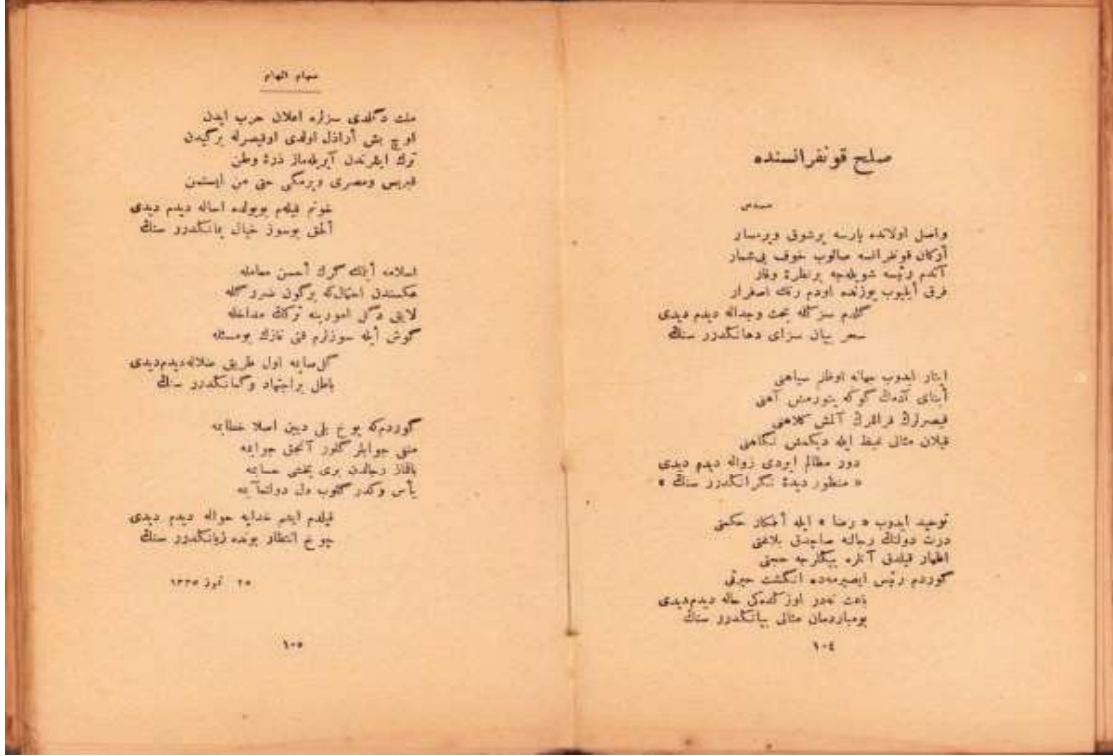

Resim 1: *Sihâm-ı İlhâm*'ın ön kapak ve iç kapak kısımları

Fuat Köprülü de eser ile ilgili kaleme aldığı bir yazıda şiirleri başarılı bulduğunu ifade eder:

İşte *Sihâm-ı İlhâm* baştan başa, edebiyatımızın muhtelif devirlerinin hatta muhtelif ve muayyen eserlerin “pastiş”i addolunabilecek parçalardan mürekkeptir. Şekil, vezin, kafiye, tarz itibariyle şairin doğrudan doğruya mahsûl-i müstakili sayabileceğimiz şeyler pek mahduttur. Binaenaleyh, bu eserden cidden zevk-yâb olmak için, kariin de -Halil Nihat Bey gibi- bu pastişlerin asılları hakkında kâfi derecede malumat sahibi olması lazımdır. (...) *Sihâm-ı İlham*'da “fazla zekâ” bulunmadığını iddia edenlerle asla hemfikir değilim; Halil Nihat Bey'in hezillerinde, birdenbire göz kamaştırarak kadar keskin olmamakla beraber ince ve kuvvetli bir zekâ olduğuna kaniim. Sonra bu manzumelerin hiçbiri, hatta tehzil edilenleri kızdıracak, sinirlendirecek zehirli bir mahsul sayılamaz. Ekseriya hakikati acı ve üryan bir surette gösteren, fena ihtirasları, tabiatları kudretle yaşatan bu eserlerde, “zehirli bir hiciv” edası bulunmaması da, Halil Nihat Bey'in bir hususiyeti ve bir muvaffakiyetidir. (Köprülü, 2007, 144-146)

Devrin, dönemin sanatçılarının, iktidarın, İttihatçıların açık ve anlaşılır bir dille hicvedildiği eserde “açlık, yolsuzluk, basiretsizlik, savaş, sanat, edebiyat, siyaset, felsefe, iç ve dış olaylar ile güncel konular” (Morkoç, 2007, 23) ele alınmaktadır. Meşrutiyet’in öncesinden başlayarak kurtuluş mücadelesinin sonuna kadar süren zorlu dönemlerde yoğun duygusal bir süreç yaşayan şair, şiirlerinde bu dönemlerdeki acımasız gerçekleri vurgulamaktadır. Sihâm-ı İlhâm’da gerçekçi bir bakış açısı benimseyen şair; edebiyat, sanat ve sosyal hayatı eleştirmekte, kişilerin söz ve davranışlarını sorgulamaktadır. Sanatçıları edebiyattan uzak kalmakla, politikacıları ülkeyi felakete sürüklemekle ve diğer kişileri düşmanlarla işbirliği yapmakla suçlamaktadır (Morkoç, 2007, 28).

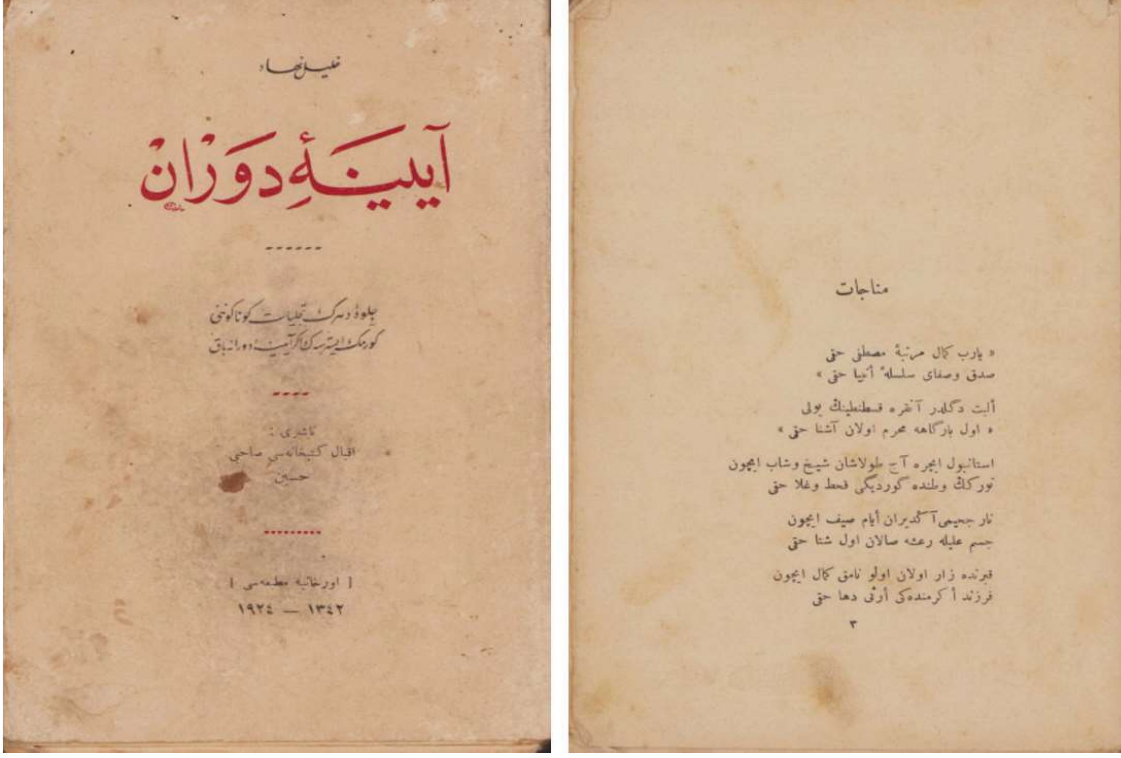
Resim 2: Sihâm-ı İlhâm'ın iç sayfaları

2. Âyîne-i Devrân

Boztepe'nin Sihâm-ı İlhâm'dan sonra 1924 yılında yayımladığı ikinci şiir kitabı olan Âyîne-i Devrân, 213 sayfadan oluşmaktadır. 93 şiirin yer aldığı eserde şiirlerin 88'inde aruz vezni kullanılırken 5'i ise hece vezni ile yazılmıştır. Tertip şekli Sihâm-ı İlhâm'dan farklı olan eserin öne çıkan özelliği, içerdiği 43 hicivdir. Metin, 14 beyitlik bir münacat ile başlamaktadır. Münacatın ardından 27 beyitlik bir na't gelmektedir. Na'tın sonrasında ise Mustafa Kemal Paşa için yazılmış olan 11 sayfalık bir kaside bulunmaktadır. Bu kaside, “vatan” redifini taşıyan 240 beyitten oluşmaktadır. Kasidenin devamında 87 beyitten oluşan “cumhuriyet” redifli bir “Cumhuriyetname” yer almaktadır. Manzumelerle devam eden eser; Victor Hugo ve Guy de Maupassant'tan 4 şiir tercümesi, 2 sayfalık fihrist ve yanlış-doğru cetveliyle son bulmaktadır (Khaleel, 2019, 6-15).

Şair, eserinde hayat pahalılığı, İstanbul'un günlük hayatı, geçim sıkıntısı, Cumhuriyet'in ilanı, Lozan Konferansı, meclis ve milletvekilleri gibi konularının işlendiği mizahi şiirlerde dönemin şairleri, siyasetçileri ve gazetelerini kırıncı olmayan bir dille eleştirir. Ayrıca eserde Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nedîm, Nâbî, Sabri-i Şakir, Hamamizade İhsan, Yahya Kemal, Muhyiddin Raif ve Orhan Seyfî gibi şairlerin

şiiirlerine yazılmış tahmisler yer almakta; önceki dönem sanatçılarının şiiirleri hicvedilmektedir (Dayanç, 1993, 42). Bahsi geçen şiiirler, şairin döneminin şiiirini tanıdığı gibi kendisinden önce yaşamış olan şiiirleri ve şiiirlerini de tanıdığını göstermektedir (Khaleel, 2019, 293).

Resim 3: Âyine-i Devrân'ın ön kapak ve iç sayfası

3. Mâhitâb

Boztepe'nin üçüncü şiiir kitabı olan ve 1924 yılında yayımlanan Mâhitâb, ilk iki kitap kadar ilgi çekmez ve içeriğinden dolayı bazı yazarlar tarafından "Maytap" şeklinde adlandırılır. 70 sayfalık küçük bir el kitabı şeklinde olan, farklı bölümlere ayrılan ve ağırlıklı olarak siyasi hicivlerden oluşan eser; 6 şarkı, 5 gazel, 2 mesnevi, 2 muaşşer, 1 kaside, 1 müsemmen, 1 koşma olmak üzere 18 mizahî şiiir ve tarih olarak düşürülmüş bir dörtlükten oluşmaktadır (Dayanç, 1993, 44). Boztepe bu eserini İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a ithaf etmiştir (Şenocak, 1989, 124).

4. Ağaç Kasidesi

Sanatçının son telif eseri olan, edebiyat âleminde ilgi uyandıran ve hakkında birçok yazı kaleme alınan Ağaç Kasidesi (Dayanç, 1993, 45); ilk olarak Himâye-i Eşçâr (Ağaçları Koruma) Cemiyeti'nin başkanı Rahmi Bey'in ricası üzerine (Khaleel, 2019, 6) 1931 yılında yayımlanır. Dil devrimlerini ve dilbilimcileri olduğu kadar Cumhuriyet devrimlerinin adalet sistemi, kıyafet kuralları, modernleşme çabaları gibi çeşitli yönlerini eleştiren eser; 1947 yılında genişletilir. Daha çok dikkat çeken genişletilmiş baskıya, şiiirde geçen bazı yabancı kelimeleri, kişi adlarını ve edebiyat eserlerini açıklayan "Anahtar" adlı bir bölüm eklenir. Ağaç Kasidesi'nde sırasıyla Ön söz, Himaye-i Eşçâr Cemiyeti Reisine, Sözlük, Anahtar (Lugatçe) bölümleri bulunmaktadır.

Temelde dil eleştirisine odaklanan eserde, ihtiyaç duyulmadığı halde dilbilgisi kurallarına uyulmadan türetilen kelimelerin Türkçeye zarar verdiği ifade edilmektedir. Arapça ve Farsça kelimeleri, Türkçeleşmiş oldukları halde kullanmaktan kaçınmanın ve kelime türetmenin yanlışlığı vurgulanmaktadır. Bu eleştirinin yanında şiiirlerde, alfabe meselesi ve öz Türkçecilik üzerinde durulmaktadır. Dil ile ilgili

konularla beraber “sansür, Türkçülük, sarık-fes, şiir, okul ve öğretmenler, Lozan Konferansı, kadınların durumu, mazi, futbol, kız-erkek beraberliği, laiklik, sahte vatanperverler, İttihat ve Terakki, İstanbul’un dertleri, bütçe, moda, saat ve takvim değişikliği” (Dayanç, 1993, 46) eserde yer alan diğer konulardır. İlk hali 140 beyitken genişletilmiş hali 1500 beyit olan eser (Şenocak, 1989, 31) 17 yılda tamamlanmıştır:

Kasîde bitmedi bir türlü, sürdü on yedi yıl
Uzun bir ömrü demek eyledim heder yazdım. (Boztepe, 1947, 3)

Uzun bir sürede yazılan eser, devrin edebiyatçıları tarafından şairin en güzel eseri kabul edilmiştir. Geniş bir yelpazede ilgi uyandıran eserle alakalı birçok yazı yazılmış ve Boztepe’ye birçok mektup gönderilmiştir (Dayanç, 1993, 47). Vala Nurettin’in eserle ilgili “Ağaç Kasîdesi ultra kûdemâ böyle zâtın devrimizi mizâhî şekilde tenkididir. Onu daha büyük bir alaka ile dinlemeyi ve sözleri içinde doğru noktalardan intibâh almayı tavsiye ediyorum.”(Şenocak, 1989, 8) cümleleri övgü dolu yazılara bir örnektir.

Resim 4: Ağaç Kasidesi'nin ilk baskısı ve genişletilmiş baskısı

Kaynakça

- Boztepe, Halil Nihad. *Ağaç Kasidesi*. Ankara: Arbas Matbaası, 1947.
- Boztepe, Halil Nihad. *Ağaç Kasidesi*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Müdürlüğü, 1998.
- Boztepe, Halil Nihad. *Âyîne-i Devrân*. İstanbul: Osmaniye Matbaası, 1924.
- Boztepe, Halil Nihad. *Mâhitâb*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1947.
- Boztepe, Halil Nihad. *Sihâm-ı İlhâm*. Ankara: Akademik Kitaplar, 2021.
- Dayanç, Muharrem. *Halil Nihad Boztepe Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri Cilt 3*. haz. Hidayet Özcan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Kabadayı, Hayriye. “Boztepe, Halil Nihad”. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. haz. Sadık Tural. 2/325-326. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Khaleel, Zainab. *Halil Nihat Boztepe'nin “Ayine-i Devran” Adlı Eseri Üzerinde Şekil Bilgisi Çalışması*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Köprülü, M. Fuat. *Bugünkü Edebiyat*. haz. Mehmet Akif Çeçen ve Ahmet Balcı. Ankara: Akçağ Yayınevi, 2007.
- Morkoç, Özcan. *Siham-ı İlham (Halil Nihad Boztepe)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Peyâm-ı Sabâh*. Siham-ı İlham, nr.1087, 14 K.evvel 1337, 1.
- Şenocak, Kemalettin. *Yanardağ Şairimiz Halil Nihad Boztepe*. İstanbul: Acar Matbaacılık, 1989.
- Uzun, Mustafa İsmet. “BOZTEPE, Halil Nihad”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 1/463-464. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.
- Uzun, Mustafa İsmet. “BOZTEPE, Halil Nihat (1880-1949)”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/322-323. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992.

